

Opvoeding en ouderschap op basis van kinderrechten - het VRK-drie-grachtenmodel: een breed zorgcontinuüm

Citation for published version (APA):

Willems, J. C. M. (2008). Opvoeding en ouderschap op basis van kinderrechten - het VRK-drie-grachtenmodel: een breed zorgcontinuüm. In W. Vandenhoe (Ed.), *Kinderrechten in België* (pp. 163-180). Intersentia.

Document status and date:

Published: 01/01/2008

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

OPVOEDING EN OUDERSCHAP OP BASIS VAN KINDERRECHTEN – HET VRK-DRIEGRACHTENMODEL: EEN BREED ZORGCONTINUÛM

Jan C. M. Willems*

Verslijnt in: Wouter Vandenhole (ed.), *Kinderrechten in België: wat is en wat zou kunnen zijn*, Antwerpen–Oxford: Intersentia, 2008

* Prof. dr. J.C.M. Willems is verbonden aan het Centrum voor de Rechten van de Mens van de Universiteit Maastricht en is bijzonder hoogleraar in de Rechten van het kind aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, alwaar hij de eerste en tot nu toe enige kinderrechten-leerstoel in Nederland bekleedt.

1. INLEIDING: KINDERRECHTEN ALS ZORGCONTINUÛM VOOR OUDERS EN KIND

Kinderrechten zijn een zware ketting om de hals van de staat met daaraan een bijzondere medaille, waarvan opvoeding één kant is en ouderschap de andere. Ouders zijn de eerstverantwoordelijken voor de opvoeding van hun kind maar ouderschap en opvoeding zijn afhankelijk van de ketting van verplichtingen van de staat. Die verplichtingen betreffen zowel ouderschapsondersteuning in de breedste zin van het woord (ook wel aangeduid als ‘empowerment’) als het in wet en beleid vertalen en uitdragen van de verantwoordelijkheden en plichten van ouders op de grondslag van kinderrechten, met andere woorden van wat mag en wat niet mag in de opvoeding (ook wel aangeduid als ‘responsabilisering’). In de eerste plaats gaat het dan om de kinderrechtelijke invulling van ouderlijk gezag. De afschaffing van het ouderlijk tuchtigingsrecht in een groeiend aantal landen – ook wel het verbod op slaan en vernederen in de opvoeding genoemd – is een eerste stap op de lange weg die is te gaan.¹ Een dergelijk verbod is er niet om te betuttelen en ouders te straffen of een brevet van onvermogen mee te geven, zoals critici en criticasters in koor roepen, maar om een kader van responsabilisering te creëren van waaruit empowerment mogelijk is. Immers, op het geschenk van kennis en het geschenk van solidariteit en ondersteuning ten aanzien van opvoeding maken ouders als eersten aanspraak. Sterker nog, deze geschenken zijn mensenrechtelijke statenplicht. Waar dit zal eindigen, weet natuurlijk niemand, maar dat ouderlijk gezag mettertijd minder vanzelfsprekend en minder vrijblijvend zal worden, lijkt mij een onvermijdelijke ontwikkeling. In mijn gedroomde toekomstvisie op kinderrechten is ouderlijk gezag niet langer een automatisch, krachtens geboorte van een kind, verworven ‘patriarchale’ (m/v) macht – met alle

¹ Voor meer responsabiliseringsvoorbeelden zie J.C.M. Willems, Het kindbeeld in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind, *Justitiële verkenningen* 2005, nr. 5: Kindbeelden, pp. 94-112, op pp. 102-104; ook aan te klikken via <www.wodc.nl>, of direct <www.wodc.nl/images/jv0505_volledige_tekst_tcm44-58883.pdf>.

mogelijkheden van misbruik (*child abuse*) vanden – maar een krachtens installatie, bijvoorbeeld bij gelegenheid van de geboorte-aangifte, verleend zorggezag op basis van voorbereiding en toerusting van aanstaande en prille ouders, welke voorbereiding begint met kinderrechten- en ouderschapseducatie in basis- en voortgezet onderwijs.² Aan deze – vooralsnog utopische – toekomstvisie ligt ten grondslag dat de *state of the art* van wetenschappelijk onderzoek naar de vroege ontwikkeling van kinderen ons dwingt tot de conclusie dat het dwaas is voort te gaan op de huidige weg van het spenderen van kapitalen aan (grotendeels tot mislukking gedoemde) pogingen om ontsporingen in de gezonde ontwikkeling van kinderen vroeger of later in hun leven te keren in plaats van onze rijkdom aan geld en kennis te investeren in de prenatale en vroegkinderlijke periode – en dus in de voorbereiding, screening (voor hulp) en toerusting van opvoeders.³

Tegen deze achtergrond, die ik op deze plaats niet nader zal expliciteren (ik verwijs naar andere publicaties waarvan enkele in de voetnoten worden genoemd), wil ik mij in deze bijdrage beperken tot het presenteren van een drie-grachtenmodel van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Uit dit model wordt hopelijk op zijn minst duidelijk dat kinderrechten en ouderschap – en dus ook ouderschapsondersteuning – onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Kinderrechten onderscheiden zich immers op twee wijzen van mensenrechten in het algemeen. In de eerste plaats betreft de essentie van kinderrechten niet vrijheid maar de voorwaarden voor vrijheid: de gezonde integrale (fysieke-emotionele-sociale-morele-intellectuele-culturele-spirituele) ontwikkeling van kinderen. Uiteraard zijn mensenrechten en kinderrechten hier nauw verweven: een maatschappij is vrijer naarmate zij geestelijk gezonder is, dat wil zeggen: naarmate er meer sprake is van innerlijke ruimte ofwel vrijheid tot het maken van verantwoorde⁴ keuzen, zowel in kwalitatieve als kwantitatieve zin. En het mag duidelijk zijn dat alle mensenrechten daarop zijn gericht, maar dat kinderrechten eerst en vooral de voorwaarden voor vrijheid betreffen, en op vrijheid zien in de mate van de zich ontwikkelende vermogens van het kind, vermogens – en vrijheid – die zich immers slechts ontwikkelen op basis van de liefde, leiding en begeleiding van

² Ik denk dat het zolangzamerhand tijd wordt dat kinderrechten- en andere jeugdeskundigen meer expliciet het standpunt innemen dat het geen goed idee is dat er geen enkel formeel vereiste is – met alle noodzakelijke inhoudelijke voorzieningen daaromheen – ten aanzien van de kennis en capaciteiten aangaande kinderrechten die mensen in huis moeten hebben vooraleer zij de verzorging en opvoeding van kinderen op zich nemen. In België is op 19 december 2007 opnieuw een conferentie belegd (Brussel, Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, <www.hig.be>), ditmaal met politici, om een mogelijk prototype van zo'n 'formeel vereiste': de opvoedingsbelofte, ter discussie te stellen (zie bijlage 1). Het debat daarover is althans in België dus geen taboe meer.

³ Heel leerzaam zijn in dit verband Bruce D. Perry en Maia Szalavitz in hun prachtige boek *De jongen die opgroeide als hond en andere verhalen uit het dagboek van een kinderpsychiater*, Schiedam: Scriptum psychologie, 2007 (oorspronkelijke titel: *The boy who was raised as a dog ...; What traumatized children can teach us about loss, love and healing*).

⁴ Het maken van onverantwoorde keuzen kan wijzen op een leer- en dus groeiproces, maar ook op onvrijheid, bijvoorbeeld door 'ver-slaving' of gebrek aan psychische ruimte ten gevolge van psychische ongezondheid.

opvoeders. In de tweede plaats betreffen kinderrechten niet primair de (relatief eenvoudige) één-op-één-verhouding staat-burger, zoals mensenrechten in het algemeen dat doen, maar de (complexe, constitutionele en – op geleide van kinderrechten – deels nog te constitueren) driehoeksverhouding staat-ouders-kind, de zogenaamde *Trias pedagogica* (waaraan ik in diverse publicaties uitleg heb gegeven).

Het driegrachtenmodel van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (het VRK) beoogt aan al deze gedachten meer concrete, juridische (nader nationaalrechtelijk te operationaliseren) uitdrukking te geven. Het model is gebaseerd op het idee van een zogenaamd zorgcontinuüm, ontwikkeld ter preventie van kindermishandeling en andere c.q. aanverwante vormen van vermijdbare kinderbeschadiging ofwel kinderrechtschending. Van dat zorgcontinuüm bestaat een beperkte en een meer aangeklede variant. Onder die eerste wordt verstaan de combinatie en integratie van de volgende vijf punten:⁵

‘Het zorgcontinuüm wordt onderverdeeld in vijf punten. Bij ieder punt neemt de doelgerichtheid en specificiteit van de zorg toe (...):

1. *Universele preventie*. Dit betreft interventies die gericht zijn op de gehele populatie van ouders, andere opvoeders en kinderen (...). Het gaat om bijvoorbeeld voorlichting over opvoeding, algemene informatie over opvoeden en opgroeien via de media en dergelijke, bewustwordingscampagnes.
2. *Selectieve preventie*, gericht op demografisch of geografisch afgebakende doelgroepen, waarin een verhoogde prevalentie van kindermishandeling verwacht mag worden. Deze zogenaamde risicogroepenbenadering houdt vaak in dat men voorlichting, training op individueel of groepsniveau aanbiedt aan subpopulaties waarvan men weet dat ze verhoogde risico's hebben. Het kan gaan om bepaalde wijken, maar ook om bepaalde groepen personen zoals alleenstaande tienermoeders.
3. *Geïndiceerde preventie*, gericht op bepaalde ouders en/of kinderen die op grond van individuele risicofactoren geselecteerd worden door middel van een screening. Zo kan bijvoorbeeld door de jeugdgezondheidszorg aan de hand van een vragenlijst of onderzoeksprotocol bepaald worden welke individuele ouders en/of kinderen bijzondere risico's lopen op kindermishandeling. Individuele begeleiding moet dan het risico terugdringen.
4. *Vroege interventie* bij risicotrajecten, gericht op individuele gezinnen waarin zich al problemen voordoen die als stappen op weg naar kindermishandeling beschouwd kunnen worden. Deze ouders, opvoeders of kinderen vertonen al tekenen van een ontsporing van de opvoedingssituatie: psychische problemen, overspannenheid, gebrekkig toezicht, gevoel van onmacht en dergelijke. Individuele hulp en begeleiding zijn dan noodzakelijk.
5. *Hulpverlening en/of bescherming* bij vermoedens of constatering van feitelijke kindermishandeling. Op dit laatste punt van het continuüm is het doel de opgetreden

⁵ Jo Hermanns en Myra ter Meulen, *Het bestrijden van kindermishandeling: het Regio-RAAK-experiment*, Woerden-Amsterdam, 12 april 2007, p. 9. RAAK staat voor Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling. Zie <www.raak.org>, samenopvoeden.nl, Raak-Regio's, of direct <www.stopkindermishandeling.nl/samenopvoeden/forum_downloads/Eindverslag_Regio's_Raak.pdf>. Zie ook <www.raak.org>, samenopvoeden.nl, Uitgangspunten Raak-Regio's.

mishandeling zo snel mogelijk te stoppen door in te grijpen en/of door hulp te bieden. Op dit punt in het continuüm kunnen ook meldpunten gelokaliseerd worden: ze vormen de startpunten van onderzoek en interventie. Bij deze interventies moet men steeds denken aan hulpverlening, maar ook aan strafrechtelijke [interventies], civielrechtelijke (jeugdbeschermings)maatregelen of combinaties van deze drie typen.'

Een uitgebreider of liever een meer vanuit de idee van (adequate) voorbereiding en (brede) facilitering van ouderschap aangekleed zorgcontinuüm wordt beschreven in het zogenaamde *RAAK Manifest 2007*,⁶ waarbij doorlopend wordt verwezen naar bepalingen uit het VRK (RAAK staat voor Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling). De in dit *Manifest* voorgelegde visie en voorstellen worden kort samengevat in de volgende drie artikelen van een 'grondwet van democratische [lees: kinderrechtelijke, JW] opvoeding':⁷

'Grondwet van democratische opvoeding – *Artikel 1*. Elk kind heeft recht op eerbiediging en bescherming van zijn of haar lichamelijke en geestelijke integriteit; op de geborgenheid, leiding en begeleiding van volwassenen, bij voorkeur de eigen ouders; en op adequate gemeenschapszorg – voor het kind zelf en zijn of haar ouders en/of andere opvoeders – gericht op een optimale ontwikkeling van zijn of haar persoonlijkheid, met inbegrip van zijn of haar actieve voorbereiding op democratisch burgerschap en verantwoord ouderschap.

Artikel 2. De veiligheid, gezondheid en algehele ontwikkeling van een kind zijn de gemeenschappelijke en individuele verantwoordelijkheid van alle leden van de samenleving.

Artikel 3. Niemand wordt geacht een kind te verzorgen en op te voeden zonder dat hij of zij daartoe een cursus, training of opleiding heeft gevolgd, en bij de verzorging en opvoeding deskundig wordt geadviseerd, bijgestaan, ondersteund of begeleid.'

In de twee hierna volgende paragrafen wordt een breed zorgcontinuüm gepresenteerd op basis van het VRK-driegrachtenmodel. Daarna volgt nog een korte conclusie.

2. DE DRIE GRACHTEN ROND DE STADSKERN

Het driegrachtenmodel is een schema waarin in principe alle materiële bepalingen van het VRK kunnen worden ondergebracht, en wel op zodanige wijze dat het brede zorgcontinuüm van kinderrechten als het ware dadelijk in het oog springt. Het model is opgebouwd uit drie concentrische ringen of grachten (toegelicht in deze paragraaf)

⁶ Te vinden op <www.raak.org> (RAAK.org, home-pagina/10 Stellingen van RAAK, of onder Informatie/documentatie) of direct <www.stopkindermishandeling.nl/raak/raak_downloads/RAAKManifest_2007.pdf>, 21 november 2006. Tevens (met eindnoten) te vinden in J.C.M. Willems, *RAAK Manifest 2007; Ouders steunen: niet omdat er een probleem is, maar omdat een kind op komst is*, *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, pp. 15-27. Een iets eerdere versie verscheen als J.C.M. Willems, *Aanpak van kindermishandeling op de grondslag van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind: een visie en enkele voorstellen*, in: *Geweld tegen kinderen; Kinderrechtenforum nr. 3*, Gent: Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, 2006, pp. 58-73 (ook online: <www.kinderrechtencoalitie.be/uploads/documenten/kinderrechtenforumgeweldtegenkinderen.pdf>).

⁷ *Jeugdbeleid* 2007, nr. 1, p. 24.

en acht banen of dwarsgrachten die vanuit de buitengracht naar de middengracht en van de middengracht naar de binnengracht lopen (toegelicht in de volgende paragraaf). Het grondpatroon van het schema is dat van een wiel met acht spaken en rond de as een binnenring (zie bijlage 2).

§ 1. De stadskern

Binnen de binnengracht ligt de stadskern, in dit geval het kind en diens persoonswording of, in de terminologie van het Comité inzake de Rechten van het Kind, diens holistische ontwikkeling. De definitie van het kind staat in artikel 1 VRK: ieder mens onder de 18 jaar. De persoonswording of holistische ontwikkeling van het kind, waar het hele grachtenstelsel om draait, verwijst naar de integrale fysieke-emotionele-sociale-morele-intellectuele ontwikkeling van het kind als rechtssubject en drager van rechten. De bodem of het minimum van holistische ontwikkeling: bescherming tegen kindermishandeling c.q. aantasting van lichamelijke en geestelijke integriteit, is te vinden in artikel 19 lid 1. Het optimum: bevordering van holistische ontwikkeling, vindt men verwoord in de artikelen 27 lid 1 (toereikende levensstandaard voor holistische ontwikkeling) en 29 lid 1 (pedagogische doelen van het onderwijs: persoonswording met inbegrip van voorbereiding op democratisch burgerschap), alsook in de artikelen 23 lid 3 (integratie en persoonlijke ontwikkeling van het kind met beperkingen) en 32 lid 1 (kinderwerk dat bijdraagt versus kinderarbeid die afbreuk doet aan holistische ontwikkeling).

In de Nederlandse wetgeving zijn sinds 25 april 2007 optimum en minimum beide te vinden in artikel 1:247 lid 2, eerste respectievelijk tweede volzin, van het Burgerlijk Wetboek (BW). Het optimum was daarin al verwoord sinds 1995. In 2007 is daaraan het minimum van het verbod op slaan en vernederen (de ‘pedagogische tik’) toegevoegd. Het volledige artikel luidt thans:

Artikel 1:247 BW – 1. Het ouderlijk gezag omvat de plicht en het recht van de ouder zijn minderjarig kind te verzorgen en op te voeden.

– 2. Onder verzorging en opvoeding worden mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het kind alsmede het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. In de verzorging en opvoeding van het kind passen de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling toe.

§ 2. De eerste gracht

Om de (stads)kern van de artikelen 1 *juncto* 19 lid 1, 27 lid 1 en 29 lid 1 VRK – de bescherming van de lichamelijke en geestelijke integriteit en de materiële middelen en

de pedagogische (onderwijs)doelen⁸ voor de holistische ontwikkeling van kinderen – ligt de eerste ring of binnengracht. Deze zouden we kunnen aanduiden als het smalle of beperkte zorgcontinuüm. Het gaat daarbij om preparatie en reparatie van (aanstaande) ouders. Drie verdragsbepalingen staan hier centraal, in nauwe onderlinge samenhang, namelijk artikel 18 lid 2, artikel 19 lid 2 en artikel 24, met name artikel 24 lid 2 onder c, d, e en f alsmede artikel 24 lid 3. Daarnaast kan aan artikel 39 (trauma-reparatie) een indirect belang (en wellicht een zekere reflexwerking met betrekking tot artikel 19 lid 2) worden toegekend. Wat dient te worden verstaan onder preparatie en reparatie? Preparatie ziet op universele preventie, het faciliteren en ondersteunen van ouderschap, bedoeld in artikel 18 lid 2. Deze bepaling luidt aldus:

Artikel 18 lid 2 VRK – Om de toepassing van de in dit Verdrag genoemde rechten te waarborgen en te bevorderen, verlenen de Staten die partij zijn, passende bijstand aan ouders en wettige voogden bij de uitoefening van hun verantwoordelijkheden die de opvoeding van het kind betreffen, en waarborgen zij de ontwikkeling van instellingen, voorzieningen en diensten voor kinderopvang.

Daarnaast bevat artikel 24 (recht op gezondheidszorg) aanknopingspunten voor preparatie van (aanstaande) ouders, met name in lid 2 onder c (slechte voeding bestrijden), onder d (pre- en postnatale gezondheidszorg), onder e (voorlichting, educatie en ondersteuning met betrekking tot gezondheid, gezonde voeding, borstvoeding, hygiëne en zo meer) en onder f (preventieve gezondheidszorg, begeleiding voor ouders en voorzieningen voor gezinsplanning⁹), alsook in lid 3 (tegengaan van opvoedingspraktijken die schadelijk zijn voor de gezonde ontwikkeling van het kind).

Reparatie ziet op het op basis van preparatie van alle ouders doen van een aanbod voor specifieke vormen van ondersteuning of begeleiding aan die (aanstaande) ouders die onder moeilijke omstandigheden aan het opvoeden moeten beginnen. Met andere woorden: gerichte ondersteuning ter versterking van beschermende factoren en vermindering van risicofactoren. Het gaat dus om de koppeling van de universele preventie van artikel 18 lid 2 aan vormen van selectieve preventie, in artikel 19 lid 2 aangeduid als ‘sociale programma’s om te voorzien in de nodige ondersteuning van het kind en degenen die de zorg voor het kind hebben, alsmede (...) andere vormen van voorkoming van (...) kindermishandeling.’ Reparatie ziet in het bijzonder op therapie voor in hun eigen jeugd beschadigde ouders. Het reparatie-artikel voor

⁸ De pedagogische onderwijsdoelen van artikel 29 lid 1 kunnen – en moeten, wil het kind niet in een psychische spagaat belanden – gelezen worden als opvoedingsdoelen óók voor de gezinsopvoeding. Zie ook de zevende preambulaire overweging van het VRK: het kind (...) dient te worden opgevoed (...).

⁹ Hieronder kunnen mijns inziens ook voorzieningen voor abortus gerekend worden, al kan (moet?) de voorkeur gegeven worden aan andere voorzieningen die bevorderen dat alleen gewenste kinderen ter wereld komen. De prenatale bescherming van de negende preambulaire overweging ziet, blijkens de *travaux préparatoires*, niet op het recht op leven van de foetus. Uiteraard betreft deze wel alle (andere) rechten van het kind die zijn of haar gezonde (pre- en postnatale) ontwikkeling bevorderen.

getraumatiseerde kinderen is artikel 39, voor (meerderjarige) ouders valt reparatie onder de strekking of werking van artikel 19 lid 2, waarbij aan artikel 39 (het beschadigde kind-in-de-ouder) wellicht een zekere reflexwerking kan worden toegekend.

Artikel 19 lid 2 laat het zorgcontinuüm dat in artikel 18 lid 2 begint, vloeiend overlopen van selectieve preventie naar interventie. Als preparatie en reparatie de dreiging voor het (op komst zijnde) kind niet wegnemen, dient te worden overgegaan op ‘inschakeling van rechterlijke instanties.’ Deze kunnen dan hulp opleggen (bijvoorbeeld gedwongen opname en een afkick-programma voor de verslaafde zwangere vrouw en/of haar verslaafde partner) of vervangende zorg voor het kind gelasten (bijvoorbeeld pleeggezinplaatsing direct na de geboorte). Deze rechterlijke maatregelen dienen zo nodig al prenataal te worden getroffen wil van daadwerkelijke bescherming van de rechten van het kind sprake zijn. Ten overvloede benadrukt de negende preambulaire overweging van het VRK dat ‘het kind op grond van zijn lichamelijke en geestelijke onrijpheid bijzondere bescherming en zorg nodig heeft, met inbegrip van geëigende wettelijke bescherming, zowel vóór als na zijn geboorte.’ Tot de ondersteuning van ouderschap die verankerd is in artikel 18 lid 2 *juncto* artikel 19 lid 2 en die inherent is aan het concept van het zorgcontinuüm, behoort mijns inziens ook de mogelijkheid bij uithuisplaatsing van het kind een regeling te treffen voor omgang met het kind en borstvoeding door de (niet aan drugs, nicotine of alcohol verslaafde) biologische moeder, en in elk geval voor psychische begeleiding van de biologische ouders. Uiteraard behoort tot ondersteuning van ouderschap ook ondersteuning, en waar nodig begeleiding, van pleegouders en alle anderen die ‘de zorg voor het kind hebben.’

§ 3. De tweede gracht

Om de binnengracht ligt de tweede ring of middengracht. Deze betreft de pedagogische infrastructuur in het tweede, derde en virtuele milieu: school, buurt en media (het gezin is het eerste milieu). Van toepassing zijnde verdragsbepalingen zijn om te beginnen de artikelen 24 en 39 (lichamelijke en geestelijke gezondheidszorg) en de artikelen 28 en 29 (onderwijs voor het kind met inbegrip van psycho-educatie en voorbereiding op democratisch burgerschap en verantwoord ouderschap). Psycho-educatie wordt in Engeland aangeduid als PSHE: *personal, social and health education*. Daaronder wordt ook gerekend *citizenship and parenthood education*. Op de site van het Engelse *Parenting Education & Support Forum* staat hierover te lezen:¹⁰

‘If the role of schools is to prepare us for adult life, it is crucial that the preparation considers parenting, the most important job most of us will ever do. In 1999 the DfES [UK Department

¹⁰ Zie <www.parenthood.org.uk/about.asp>. Voor informatie over PSHE-vakken of thema’s zie <www.teachernet.gov.uk/PSHE/listSection.cfm?sectionId=79>.

for Education and Skills, since 28 June 2007 the Department for Children, Schools and Families (DCSF); see <www.dfes.gov.uk/aboutus>, JW] published frameworks for PSHE [Personal, Social and Health Education] and Citizenship that repeated the Government's wish to include parenthood education as a topic at all key stages.'

Artikel 29 lid 1 onder a tot en met e biedt aanknopingspunten voor alle hier bedoelde vormen van educatie. Deze bepaling luidt aldus:

Artikel 29 lid 1 VRK – De Staten die partij zijn, komen overeen dat het onderwijs aan het kind dient te zijn gericht op:

- a. de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind;
- b. het bijbrengen van eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en voor de in het Handvest van de Verenigde Naties vastgelegde beginselen;
- c. het bijbrengen van eerbied voor de ouders van het kind, voor zijn of haar eigen culturele identiteit, taal en waarden, voor de nationale waarden van het land waar het kind woont, het land waar het is geboren, en voor andere beschavingen dan de zijne of de hare;
- d. de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving, in de geest van begrip, vrede, verdraagzaamheid, gelijkheid van geslachten, en vriendschap tussen alle volken, etnische, nationale en godsdienstige groepen en personen behorend tot de oorspronkelijke bevolking;
- e. het bijbrengen van eerbied voor de natuurlijke omgeving [natuur- en milieu-educatie, met inbegrip van natuurbeleving, als 'natuur-recht' van het kind, JW].

Psycho-educatie kan als integraal onderdeel gezien worden van het bepaalde onder a. Burgerschapseducatie – en ouderschapseducatie als onderdeel daarvan – kan gebracht worden onder de werking van het bepaalde onder b, c, d en e. Onder de mensenrechteneducatie van het bepaalde onder b valt ook kinderrechteneducatie. Op dat laatste ziet ook artikel 42 (beginselen en bepalingen van het VRK algemeen bekend maken aan kinderen en volwassenen) alsmede artikel 44 lid 6 (statenrapporten over de implementatie van het VRK algemeen beschikbaar maken). Kinderrechteneducatie impliceert educatie over de rechten en plichten van ouders en andere opvoeders, en kan dus eveneens beschouwd worden als aanknopingspunt voor ouderschapseducatie.

Overige bepalingen die zien op de pedagogische infrastructuur zijn artikel 17 aanhef en onder a (en b): media en het virtuele milieu bevorderen welzijn en gezondheid van het kind, met inachtneming van de pedagogische doelen van artikel 29, en beschermen het kind tegen schadelijk materiaal (artikel 17 onder e); gebruik van kinderboeken (artikel 17 onder c) en aandacht voor minderheidstalen (artikel 17 onder d) worden gestimuleerd; alsmede artikel 31 (sport, spel en cultuur) en artikel 30 (integratie op basis van behoud van culturele identiteit). Ook artikel 17 onder d en artikel 29 lid 1 onder c vragen aandacht voor dat laatste c.q. voor het kind dat behoort tot een minderheidsgroep.

§ 4. De derde gracht

Om de middengracht ligt de derde ring of buitengracht. De bovenste helft daarvan ziet op allerlei vormen van facilitering en ondersteuning van ouderschap in de meest brede zin. Het betreft hier artikel 18 lid 1 en lid 3 (emancipatie van man en vrouw, delen van werk en zorg; kinderopvang), alsook artikel 27 lid 3 (financiële en overige ‘materiële bijstand en ondersteuning, met name wat betreft voeding, kleding en huisvesting’). Ook artikel 29 lid 2 dient hier vermeld te worden: vrijheid van onderwijs c.q. oprichting van scholen voor bijzonder onderwijs onder twee strikte voorwaarden: het onderwijs aan kinderen neemt de pedagogische onderwijsdoelen van artikel 29 lid 1 altijd in acht, en het voldoet aan door de staat vastgestelde kwaliteitsnormen.

De onderste helft van de buitenring ziet op allerlei rechten van het kind voor zover deze nog niet genoemd zijn en niet vallen onder de hierna te bespreken dwarsgrachten (artikelen 2, 3 lid 1, 3 lid 2, 3 lid 3, 4, 5, 6 en 12 VRK). Hier kunnen derhalve de artikelen 7 tot en met 11 (recht de eigen ouders te kennen, behoud van eigen identiteit, geen onvrijwillige scheiding van kind en ouders, gezinshereniging, kinderontvoering), de artikelen 13 tot en met 16 (meningsuiting, godsdienst, verenigingsvrijheid, privacy van het kind), de artikelen 20 tot en met 23 (pleeggezinplaatsing en andere zorg, adoptie, vluchtelingenkinderen, kinderen met lichamelijke, verstandelijke of psychische beperkingen), artikel 25 (evaluatie bij uithuisplaatsing), artikel 26 (sociale zekerheid), de artikelen 32 tot en met 36 (bescherming tegen kinderarbeid, drugs, seksuele uitbuiting, kinderhandel, welke uitbuiting ook), artikel 38 (gewapende conflicten), en de artikelen 37 en 40 (jeugdstrafrecht), alsook artikel 41 (voorrang voor die nationale of internationale bepaling die de rechten van het kind het meest bevordert), een plaats krijgen.¹¹ Verschillende van deze artikelen zijn te koppelen aan bepalingen die bij de eerste twee ringen genoemd zijn, hun vermelding hier zegt derhalve niets over hun relatieve belang in het grachtenstelsel. Binnen het bestek van deze bijdrage zou het evenwel te ver gaan deze artikelen nader onder te verdelen en uit te werken.

3. DE ACHT DWARSGRACHTEN

Dan de acht banen of dwarsgrachten die, zoals gezegd, vanuit de buitengracht naar de middengracht en van de middengracht naar de binnengracht lopen. Deze dienen gezien te worden als even zovele dimensies of beginselen die de werking van alle tot nu toe genoemde verdragsbepalingen nader beïnvloeden, aanscherpen, uitbreiden, beperken of in nauwere onderlinge samenhang brengen. Op de plattegrond van het grachtenstelsel (volgens het grondpatroon van een wiel met acht spaken en rond de as een binnenring) zijn dat met de klok mee, te beginnen om 12 uur, de volgende.

¹¹ Twee Protocollen bij het VRK bevatten nog nadere bepalingen en verplichtingen voor staten met betrekking tot, kort gezegd, seksueel en militair misbruik van kinderen (zie <www.ohchr.org>).

§ 1. Artikel 12: het participatie-beginsel

In de eerste plaats is dit het beginsel van de stem van het kind: luisteren naar het kind, het kind horen in procedures. In een diepere betekenis is dit – althans zo wordt het naar mijn indruk door velen ervaren – het dragend en leidend beginsel van het VRK en van de idee van kinderrechten in het algemeen: het kind als rechtssubject, dat wil zeggen als drager van rechten, en daarmee niet als verlengstuk en bezits- of machtsobject van ouders en opvoeders doch als mede-bepaler en in toenemende mate zelf-bepaler, als actor, als betekenis-gever in de interactie met ouders en verdere omgeving. Met andere woorden in dit beginsel ligt – zo is bij velen de opvatting – bij uitstek het respect voor en het actief of positief respecteren van de waardigheid van het kind als mens, als kind, als persoon en als persoon-in-wording besloten.¹²

Dit beginsel kan in het model op 12 uur worden geplaatst.

§ 2. Artikel 2: het non-discriminatiebeginsel

De kortste formulering daarvan is wellicht: alle rechten gelden voor alle kinderen binnen de rechtsmacht van de staat. Bij nadere beschouwing gaat het ook om doordenking van zaken als gelijke(re) startkansen voor kinderen en (dus) het doorbreken van patronen van transgenerationale beschadiging en achterstelling, ook wel transgenerationale discriminatie of (verkort) transisme genoemd. Daarover volsta ik hier met een verwijzing naar andere bijdragen.¹³

Dit beginsel kan in het model op 2 uur worden geplaatst.

§ 3. Artikel 3 lid 1: het – geprioriteerde – beginsel van het belang van het kind

Het belang van het kind gaat vóór, zo bepaalt artikel 3 lid 1 VRK. Letterlijk luidt deze kernbepaling van het VRK:

Artikel 3 lid 1 VRK – Bij alle maatregelen betreffende kinderen, ongeacht of deze worden genomen door openbare of particuliere instellingen voor maatschappelijk welzijn of door

¹² Participatie en ‘het belang van het kind’ worden vaak als tegengesteld voorgesteld (het kind als actor versus het kind als beschermingsobject), mijns inziens ten onrechte. Zoals we hierna bij het beginsel van het belang van het kind nog kunnen zien, bevat dat beginsel diverse meer of minder expliciete participatie-condities of -elementen.

¹³ Meer over het begrip transisme is te vinden in J.C.M. Willems (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children; Empowering Children, Caregivers and Communities*, Antwerp-Oxford: Intersentia, 2007 (second edition), met name in de hoofdstukken 4 tot en met 7. Voor een omschrijving en korte toelichting in het Nederlands zie J.C.M. Willems, Staat dient op te treden tegen ‘pedopartij’: Pedofilie, democratie, transisme en het belang van het kind, *Ars Aequi* 2007, nr. 3, pp. 218-224.

rechterlijke instanties, bestuurlijke autoriteiten of wetgevende lichamen, vormen de belangen van het kind de eerste overweging.

In de 'authentieke' Engelse tekst (zie artikel 54 VRK) staat dit:

Article 3 para 1 CRC – In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration.

Twee tekstverschillen vallen op: het Engelse *actions*, dat ruimer lijkt dan (althans niet volledig synoniem met) het Nederlandse 'maatregelen'; en het verschil tussen 'de' eerste overweging' en '*a' primary consideration*'. Over de essentie van deze bepaling kan echter nauwelijks verschil van inzicht bestaan: het belang van het kind is een rechtsbeginsel dat van hogere orde is dan andere rechtsbeginselen ('geprioriteerd' is), en dat zich richt op alle actoren – publiek- of privaatrechtelijk, overheden en regelgevers van hoog tot laag, alsmede rechters – aan wie dat belang is toevertrouwd.

Maar wat is het belang van het kind? Hiervoor kunnen we verwijzen naar het model van Kalverboer & Zijlstra. In 2006 publiceerden Margrite Kalverboer en Elianne Zijlstra een aangevulde en verbeterde versie van het model van Bartels & Heiner (1989/1994).¹⁴ Hierin werken zij het belang van het kind uit in twee keer zeven 'voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief'.¹⁵ Het gaat, kort aangeduid, om de volgende veertien condities, zeven in en zeven (overwegend)¹⁶ om het gezin.

- *Binnen het gezin* – (1.) fysieke verzorging; (2.) fysieke veiligheid; (3.) affectief klimaat; (4.) ondersteunende structuur (regelmaat, grenzen, regels, toezicht, stimulering, ruimte); (5.) voorbeeldgedrag; (6.) interesse (individuele aandacht voor de leefwereld van het kind); (7.) continuïteit in opvoeding en verzorging (veilige gehechtheid), persoonlijk toekomstperspectief (en afstammingskennis).
- *Buiten het gezin* – (8.) fysieke veiligheid in de leefomgeving (school, wijk); (9.) respect (serieus nemen van gevoelens en verlangens); (10.) sociaal netwerk; (11.) onderwijs, opleiding, sport, spel, cultuur, muziek; (12.) omgang met

¹⁴ Arnold Bartels en Hans Heiner, De condities voor optimale ontwikkeling: het belang van het kind in hulpverlening, preventie en beleid, *Jeugd en Samenleving* 1994, nr. 5, pp. 282-295. Een eerdere versie verscheen in 1989: J. Heiner en A.A.J. Bartels, Jeugdstrafrecht en het belang van het kind: het belang van het kind nader omschreven, *FJR – Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 1989, nr. 3, pp. 59-67.

¹⁵ Zie Margrite Kalverboer & Elianne Zijlstra, *Het belang van het kind in het Nederlands recht; Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*, Amsterdam: SWP, 2006.

¹⁶ Sommige sociale en maatschappelijke condities 'rondom' het gezin dienen mijns inziens door de ouders – individueel en collectief – te worden 'bewaakt' en ten aanzien van andere dienen de ouders hun kind te stimuleren. In die zin zijn deze condities dus naar mijn mening tevens of deels te beschouwen als condities 'binnen' het gezin.

leeftijdgenoten; (13.) voorbeeldgedrag in de samenleving; (14.) stabiliteit in levensomstandigheden, maatschappelijk toekomstperspectief.

Dit beginsel kan in het model op 3 uur worden geplaatst.

§ 4. Artikel 3 lid 2: het *Trias pedagogica*-beginsel

De *Trias pedagogica* is de (constitutionele) pedagogische driehoeksrelatie tussen kind, ouder(s) en overheid waarin de onderlinge rechten en plichten zijn uitgewerkt (in Grondwet en/of lagere wetgeving) op basis van het VRK. Het *Trias pedagogica*-beginsel verwijst naar de gedeelde pedagogische verantwoordelijkheid van ouders en samenleving met de overheid als eindverantwoordelijke ten aanzien van ‘het welzijn’ van het kind – lees: ten aanzien van de vervulling van de veertien condities van het belang van het kind, ofwel van de holistische ontwikkeling van het kind.¹⁷ Letterlijk bepaalt artikel 3 lid 2:

Artikel 3 lid 2 VRK – De Staten die partij zijn, verbinden zich ertoe het kind te verzekeren van de bescherming en de zorg die nodig zijn voor zijn of haar welzijn, rekening houdend met de rechten en plichten van zijn of haar ouders, wettige voogden of anderen die wettelijk verantwoordelijk voor het kind zijn, en nemen hiertoe alle passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen.

In het licht van met name artikel 18 lid 2 en 19 lid 2 (pro-actieve preventie, ofwel koppeling van universele en selectieve preventie) betekent ‘rekening houdend met de rechten en plichten van ouders’ iets anders dan wat daar in Nederland gemeenlijk onder wordt verstaan: de passieve, afwachtende, terughoudende overheid. Rekening houden is niet zuinig weggijken, maar investeren (‘maximaal’ investeren: zie artikel 4) in opvoeding en ouderschap. Rekening houden is respectvol investeren in (basis)voorzieningen, op basis van participatie van alle betrokkenen, ouders en kinderen voorop. Rekening houden is, zo bepaalt artikel 3 lid 2 zelf, daartoe ‘alle passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen’ nemen.

Dit beginsel kan in het model op 7 uur worden geplaatst (op 4, 5 en 6 uur komen dan de beginselen sub §6, §7 en §8 hieronder, die respectievelijk de artikelen 4, 5 en 6 VRK betreffen). Een aanknopingspunt hiervoor kan gevonden worden in de combinatie van artikel 3 lid 2 (staat eindverantwoordelijk voor welzijn van het kind; rechten en plichten van ouders) met artikel 7 VRK: geboorte-aangifte, recht van het kind zijn of haar ouders te kennen en door hen te worden opgevoed (zie ook bijlage 1).

¹⁷ Meer over dit beginsel, met inbegrip van een grondwettelijke vertaling ervan, is te vinden in J.C.M. Willems (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children; Empowering Children, Caregivers and Communities*, Antwerp-Oxford: Intersentia, 2007 (second edition), met name in hoofdstuk 4 en volgende.

§ 5. Artikel 3 lid 3: het professionaliteitsbeginsel

Dit beginsel verwijst niet naar de standaarden die professionals (beroepsgroepen en beroepskrachten die opereren binnen de *Trias pedagogica*) zelf dienen te hanteren, doch naar de verplichtingen van de overheid ten aanzien van de randvoorwaarden die professioneel handelen mogelijk maken: opleiding, financiering, organisatie, toezicht. De bepaling waarin dit beginsel besloten ligt, luidt aldus:

Artikel 3 lid 3 VRK – De Staten die partij zijn, waarborgen dat de instellingen, diensten en voorzieningen die verantwoordelijk zijn voor de zorg voor of de bescherming van kinderen, voldoen aan de door de bevoegde autoriteiten vastgestelde normen, met name ten aanzien van de veiligheid, de gezondheid, het aantal personeelsleden en hun geschiktheid, alsmede bevoegd toezicht.

Dit beginsel kan in het model op 9 uur worden geplaatst. Een aanknopingspunt daarvoor kan gevonden worden in de combinatie van artikel 3 lid 3 met artikel 9 VRK: alleen met professionele ('noodzakelijk in het belang van het kind'), rechterlijke en procedurele waarborgen mogen kind en ouders worden gescheiden.

§ 6. Artikel 4: het – maximaal – investeringsbeginsel

Aan alle rechten zit een prijskaartje en alle landen worden geacht in kinderrechten te investeren met de maximale inzet van hun nationale middelen aan kennis, menskracht en kapitaal. Voor rijke landen is bijna geen excuus mogelijk kinderrechten, en met name de voorkoming van kindermishandeling, niet bovenaan de politieke agenda te plaatsen en daaraan financiële consequenties te verbinden. Goede bedoelingen en zelfs de beste voornemens zijn dus niet genoeg, zoals de Engelsen zeggen: *put your money where your mouth is*.

Dit beginsel kan in het model op 4 uur worden geplaatst.

§ 7. Artikel 5: het beginsel van de ouder als leider en begeleider

Dit beginsel verwijst naar de verantwoordelijkheid van de ouder(s) om – zoals artikel 5 het verwoordt – te voorzien in passende leiding en begeleiding bij de uitoefening door het kind van zijn of haar rechten en daarbij rekening te houden met de zich ontwikkelende vermogens van het kind. De overheid moet die verantwoordelijkheid respecteren, wat op twee manieren kan worden opgevat, negatief: zich niet onnodig met die verantwoordelijkheid bemoeien, en positief: ouders zodanig voorbereiden en toerusten dat zij die verantwoordelijkheid kunnen waarmaken.

Voor kinderen bevat dit beginsel het recht op leiding en begeleiding, de vierde conditie uit het model van Kalverboer & Zijlstra. Voor ouders bevat het beginsel de plicht deze

leiding en begeleiding te bieden op basis van kennis over kindontwikkeling in het algemeen en sensitiviteit en responsiviteit ten aanzien van de specifieke behoeften van hun kind, in het licht van zijn of haar ontwikkelingsfase, emotionele rijpheid, sociale vaardigheid en fysieke en cognitieve capaciteiten, in het bijzonder.

Onder deze zware verantwoordelijkheid legt de preambule van het Verdrag de essentiële voedingsbodem van de derde conditie uit het model van Kalverboer & Zijlstra: affectie. Ingevolge de zesde preambulaire overweging van het VRK dient het kind immers, voor de volledige en harmonische ontplooiing van zijn of haar persoonlijkheid, op te groeien in een gezinsomgeving, in een sfeer van geluk, liefde en begrip. Het beginsel van de ouder als leider en begeleider ziet dus op leiding en begeleiding die niet alleen op kennis en sensitieve responsiviteit maar bovenal op affectie is gebaseerd.

Tot slot laat dit beginsel zien dat het kind zijn of haar rechten slechts kan uitoefenen onder ouderlijke leiding en begeleiding, dus niet ‘absoluut’ of ‘autonoom.’ Zij het dan dat wat als leiding begint allengs overgaat in begeleiding en vervolgens in uitleiding: de steeds ‘autonomer’ uitoefening van rechten naarmate de emotionele dan wel wettelijke volwassenheid nadert.

Dit beginsel kan in het model op 5 uur worden geplaatst.

§ 8. Artikel 6: het veiligheids- en ontwikkelingsbeginsel

Artikel 6 VRK bevat in lid 1 het recht op leven van het kind en verwijst in lid 2 naar – opnieuw – de plicht van de overheid maximaal te investeren in de overlevings- en ontwikkelingskansen van het kind. Leven en overleven van het kind zijn in Nederland vooral een zaak van fysieke veiligheid, de tweede en achtste conditie uit het model van Kalverboer & Zijlstra. Vandaar dat ik hier spreek van het veiligheids- en ontwikkelingsbeginsel, dat mijns inziens als een soort overkoepelend of verbindend beginsel¹⁸ van het VRK kan worden beschouwd.

Dit beginsel kan in het model op 6 uur worden geplaatst.

4. CONCLUSIE

Als kinderrechten een ketting van statelijke verplichtingen zijn, met daaraan – als pendant – de medaille van opvoeding en ouderschap, dan is het driegrachtenmodel een poging de schakels van die ketting zodanig in beeld te brengen dat de aard en

¹⁸ In die zin ook Wouter Vandenhole, *Het kind en het badwater: de kruisbestuiving van kinderrechten en mensenrechten*, in: dez. (red.), *Kinderrechten als mensenrechten: een multidisciplinaire verkenning*, Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2007, pp. 25-49, op pp. 37-38 en 43-44.

zwaarte van die verplichtingen duidelijker – en daarmee onontkoombaar – wordt. Naarmate de drager van de ketting: de staat, zijn verplichtingen beter nakomt, zal de medaille van opvoeding en ouderschap meer schitteren. Hier is nog een lange weg te gaan. Het drie-grachtenmodel is een ‘model’ en dus niet de werkelijkheid. Het is een indeling van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind vanuit de grondidee van de *Trias pedagogica*: opvoeding en ouderschap op basis van kinderrechten. Het laat juist daardoor de kloof zien tussen kinderrechten en werkelijkheid.

In deze bijdrage zijn de twee kanten van de medaille: opvoeding en ouderschap, op zich niet nader geanalyseerd. Twee boeiende nieuwe concepten: *positive parenting*¹⁹ en *positive discipline*,²⁰ ofwel positief ouderschap en positief opvoeden, bieden alle aanleiding daaraan een toekomstige bijdrage te wijden. Want zoals ik in de inleiding al aangaf: kinderrechten gaan in essentie over de voorwaarden voor vrijheid: gezonde ontwikkeling, en dus gezond – ofwel positief – opvoeden. En kinderrechten gaan over ouderschap: over voorbereiding en toerusting van ouders (en andere opvoeders), over facilitering en versteviging van ouderschap, over educatie, emancipatie en *empowerment* van ouders, over waardering voor en bevestiging van ouders – ofwel over positief ouderschap. Het drie-grachtenmodel heeft ook daar hopelijk iets van zichtbaar gemaakt.

¹⁹ Zie Recommendation (2006)19 of the Committee of Ministers to [Council of Europe] member states on policy to support positive parenting (Adopted by the Committee of Ministers on 13 December 2006), <www.coe.int>, Institutions/Committee of Ministers, Documents/Adopted texts, Recommendations of the Committee of Ministers to member states, All Recommendations.

²⁰ Zie Joan E. Durrant, *Positive Discipline: What it is and how to do it*, 2007, online <http://seap.savethechildren.se/South_East_Asia/Misc/Puffs/Positive-Discipline-What-it-is-and-how-to-do-it>.

Bijlage 1: WIJ OUDERS BELOVEN

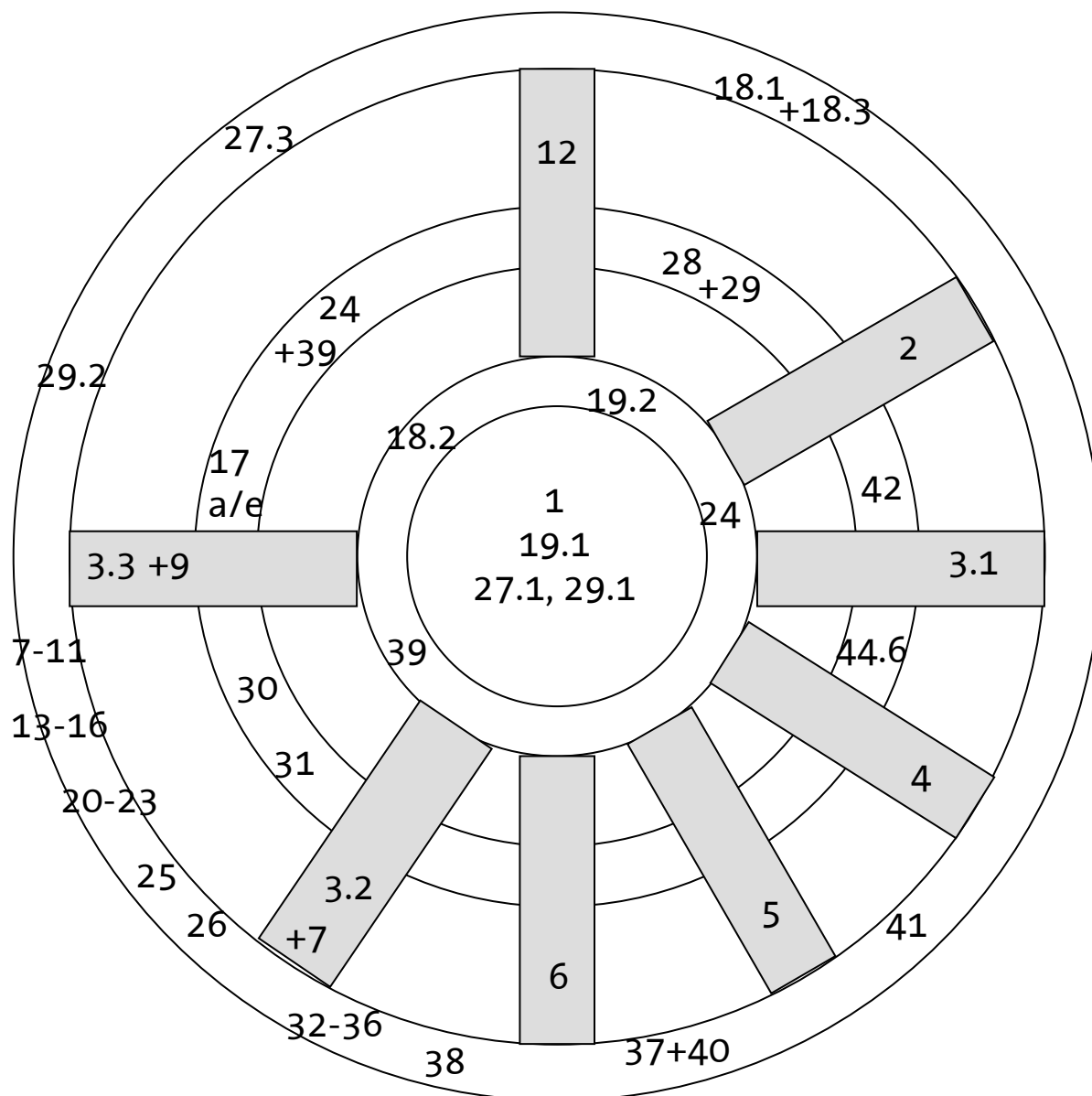
(opvoedingsbelofte bij geboorte-aangifte, zie <www.hig.be>)

Wij, ouders,

1.
beloven dat we ons samen zullen inzetten voor de opvoeding van ons kind [*artikel 18 lid 1, eerste volzin VRK*]
2.
beseffen dat de opvoeding en de ontwikkeling van ons kind in de eerste plaats onze taak is [*artikel 18 lid 1, tweede volzin VRK*]
3.
maken van het belang van ons kind onze eerste zorg [*artikel 18 lid 1, derde volzin VRK*]
4.
bieden ons kind veiligheid en geborgenheid, leiding en begeleiding [*zesde preambulaire overweging en artikel 5 VRK*]
5.
houden rekening met de ontwikkelingskansen en ontwikkelingsfasen van ons kind [*zevende preambulaire overweging en artikel 5 VRK*]
6.
doen onze best om ons kind passende levensomstandigheden te bieden zodat het zich goed kan ontwikkelen [*artikel 27 lid 1 en 2 VRK*]
7.
zullen geen geweld gebruiken en ons kind respectvol behandelen [*artikel 19 lid 1 en artikelen 12 tot en met 17 VRK*]
8.
zoeken informatie over opvoeding die ons kan helpen bij onze taak [*artikel 18 lid 1, derde volzin in verband met o.a. artikel 24, 29 en 42 VRK*]
9.
zien erop toe dat ons kind gepast onderwijs krijgt [*artikel 28 en 29 VRK*]
10.
zorgen ervoor dat ons kind zich aangenaam en zinvol kan ontspannen [*artikel 31 VRK*].

Wij beloven er te zijn voor ons kind!

Bijlage 2: Het VRK-driegrachtenmodel

[UM, 7.3.8]